

ENGEL PÁL

A TÖRÖK-MAGYAR HÁBORÚK ELSŐ ÉVEI

1389-1392

A kezdeti török-magyar összecsapások történetéről az egyetlen alapos és kellően részletes tanulmányt egy szerb tudós, Valjan A. Trpkovićnek köszönhetjük.²² Írása az akkor (1959-ben) elérhető teljes forrásanyag ismeretében készült, szerzője birtokában volt mindama ismereteknek és technikai fogásoknak, amik az effajta stúdiumokhoz szükségesek, emellett rendkívül jó ítéletképességgel is meg volt áldva. Utólag, több ismeret birtokában elmondható, hogy a probléma részleteit csaknem mindig sikerrel oldotta meg, és eredményeihez lényeges pontokon ma sem lehet sokat hozzátenni.

Három dolog indokolja mégis, hogy a kérdést újból elővegyük. Az egyik, és talán a legfontosabb, hogy Trpković eredményei – mint általában a délszláv történészekéi – Magyarországon nem váltak ismertté.²³ A másik, hogy ismereteink négy évtized alatt valamelyest kibővültek: egyfelől van néhány levéltári adat, amely azóta került napvilágra, másfelől sokkal többet tudunk a történeti topográfiáról is. (Trpković még nem ismerhette például olyan fontos helyek fekvését, mint Érdsomlyó vagy Nagyeng.) Végül talán a legfontosabb: a szerb szerzőnek nem volt módja tájékozódni a magyar kancellária sajátos gyakorlatában. Vizsgálódását, igen helyesen, Zsigmond itineráriumának elemzésére alapozta, de arról – érthetően – nem volt tudomása, hogy a király egyszerre több pecsétet használt, tehát nem minden oklevele kelt tényleges tartózkodási helyén. A Zsigmond távollétében Visegrádon és másutt kiadott oklevelek dátumhelye több esetben megzavarta Trpković egyébként logikus következtetéseit.

Egészében véve ideje tehát, hogy megpróbáljuk összegezni, mennyit tudunk a kezdeti török-magyar háborúk történetéről. Ebben az írásban az 1392-ig terjedő négy év eseményeit vizsgálom, de megjegyzem, hogy a további időszakok hasonló részletességű elemzést kívánnak. Az idevágó forrásanyag csaknem kizárólag magyarországi eredetű és levéltári jellegű. Egyetlen és jóval későbbi elbeszélő kútfőnk, Thuróczy János semmiféle említést nem tesz azokról az eseményekről, amelyekről alább szó lesz. Elképzelhető, hogy vannak külföldi források, amelyek további információkat rejtenek róluk, e források áttekintése azonban eddig elmaradt, és én sem vállalkozhattam rá. Az azonban nem valószínű, hogy sokkal többet árulnának el az eseményekről, mint amit a hazai levéltárak anyagából kideríthetünk.

Az események kronológiájának, mint említettük, elsőrendű és csaknem egyedüli forrása a királyi itinerárium. Zsigmondét nemrég egy német munkacsoport állította össze, előmunkálatként Jörg K. Hoensch tavaly megjelent kitűnő Zsigmond-

²² Valjan A. Trpković: Srpski-ugarski sukobi do 1402 (a továbbiakban: *Trpković*). *Istoriski Glasnik* 1959. 1-2. sz., 90-121. o.

²³ A magyarországi ismeretek rövid áttekintése Szakály, Ferenc: Phases of Turco-Hungarian Warfare Before the Battle of Mohács. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 33. (1979) 72-74. o. Alapos bibliográfiájából nem hiányzik Trpković tanulmánya sem.

monográfiájához.²⁴

Az alapos munka csak kevés kiigazításra szorul,²⁵ de tovább pontosítható publikálatlan adatokkal. Magukról a hadieseményekről, szokás szerint, elsősorban azok a királyi adománylevelek tájékoztatnak, amelyek az adományos érdemeit ismertetik. A résztvevők egy csoportját szintén ezekből az oklevelekből ismerjük meg, de fontos források rájuk nézve a királyi oklevelek kancelláriai jegyzetei is. (Az a személy, akinek relációjára kelt az oklevél, természetesen jelen volt annak kiállításakor.)

Eltekintve az 1375. évi havasalföldi hadjárattól, ahol magyar seregek már alkalmilag szembe kerültek az oszmánokkal,²⁶ a török-magyar küzdelmek évszázados sorozata az 1389. júniusi rigómezei csata után kezdődött. Az ütközet eredményeképp Szerbia a szultán vazallusává vált,²⁷ így a magyar királyság szomszédos lett az oszmán birodalommal. Ettől a pillanattól fogva a török kérdés nem került le többé a magyar politika napirendjéről egészen a királyság bukásáig. Zsigmond és bárói az első pillanattól fogva felismerték a helyzet súlyosságát. Mutatja ezt, hogy az uralkodó szinte azonnal reagált az eseményekre, és 1389 és 1392 között minden évben személyesen szállt hadba. E négy hadjárataról általánosságban tesz említést egy későbbi királyi oklevél, amely Garai Miklós nádor és öccse, János 1386-1404 között szerzett érdemeit számlálja elő. Ebben olvassuk, hogy a király a rigómezei csata (1389) és a dobori hadjárat (1394) között *négy ízben vonult személyesen Szerbiába* „az említett törökök és rácok arcátlanságának szétzúzására”.²⁸ Ugyanezt mondja el, csak más szavakkal, Zsigmond 1408. évi adománylevele is.²⁹ Mint megtudjuk, e hadjáratokban Garai, akkor macsói bán, mindannyiszor részt vett bandériuma élén. Érdekes, hogy bár mindkét forrás régóta ismert volt, a négy hadjárat közül a magyar hadtörténet csak a két jelentősebbet, az 1389. és 1392. évit regisztrálta.³⁰

²⁴ Itinerar König und Kaiser Sigismunds von Luxemburg 1368-1437. Unter Mitarbeit von *Thomas Kees, Ulrich Nieß* und *Petra Roscheck*, hrsg. von *Jörg K. Hoensch*. Warendorf, 1995.

²⁵ Dátumhibáinak legfőbb forrása az, hogy túlzott alaposágból Fejér György okmánytárát is kicédulázták, jöllehet annak dokumentumait Mályusz Elemér, mint tudjuk, a saját okmánytárában kivétel nélkül regisztrálta, és hibáikat kiigazította. Így többször előfordul, hogy ugyanaz a dokumentum helyes és helytelen dátummal is megtalálható az itineráriumban. Emellett néhol téves a helynevek azonosítása.

²⁶ *Kumorovitz L. Bernát*: I. Lajos királyunk 1375. évi havasalföldi hadjárata és „török” háborúja. *Századok* 117. (1983) 919-979. o.

²⁷ *Trpković* 100-102. o. Jól megalapozott véleménye szerint 1389 végén vagy 1390 elején.

²⁸ 1406: „Nosque personaliter ad conterendum ipsorum Turcorum et Rascensium proterviam vicibus quadriduanis in dictum regnum Rascie accessissemus” – Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius. I-VIII. k. Győr, Budapest, 1865-1891. (a továbbiakban: H) VII. 436. o.

²⁹ Ebben: „adversus Turcorum et Rascensium ... malignam conspirationem vicibus quatuor continuatis,” – *Georgius Fejér*: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. I-XI. k. Buda, 1829-1844. (a továbbiakban: F) X/4. 666. o.

³⁰ *Wertner Mór*: Magyar hadjáratok a XIV-ik században. *Századok* 39. (1905) 448-449. o.; *Szakály*: i. m. 74. o.; *Trpković* azonban felfigyelt a két adat fontosságára (109. o.).

Az 1389. évi hadjárat

Az első, 1389 őszi hadjárat hivatalosan még nem a török birodalom, hanem a „szent korona ellen lázadó” szerbek ellen irányult, bizonyára azért, mert a magyar vezetésnek még nem sikerült világos képet kapnia Szerbia tényleges státusáról.³¹ Nincs is semmi nyoma, hogy a harcok során török-magyar összeütközésre került volna sor. A feladatot azonban magyar részről nem becsülték alá, és igen jelentős haderőt vontak össze. A három Kanizsai-testvér két bandériumával (*cum binis eorum vexillis*) vett benne részt,³² vagyis az esztergomi érseki és a tárnokmesteri bandériummal, jelen volt továbbá a bárók közül Lackfi István nádor,³³ Garai Miklós macsói bán,³⁴ Jolsvai Leusták udvarmester³⁵ és Perényi Miklós pohárnokmester,³⁶ nyilván ők is bandériumaik élén. Ebből az sejthető, hogy a főpapi és bárói zászlóaljok többségét mozgósították.³⁷ Az előkelők közül Kórógyi István kevei és krassói,³⁸ Szécsényi Frank zólyomi és honti ispán,³⁹ Sárói László csókakői várnagy,⁴⁰ Újlaki Bertalan⁴¹ és Kusalyi Jakcs István⁴² – a főkincstartó öccse –

³¹ 1389. dec. 2.: „contra Rascianos, sacre nostre corone rebelles” – *Pesty Frigyes*: Krassó vármegye története. II-IV. k. Budapest, 1882-1884. (a továbbiakban: Krassó) III. 192. o. A hadjáratról *Trpković* 96-100. o., aki azonban Nagy Lajos hódító balkáni politikájának folytatását látja benne.

³² 1397: F X/2. 442.; 1401: ugyanígy; *Nagy Imre*: Sopron vármegye története. Oklevéltár. I-II. k. Sopron, 1889-1891. (A továbbiakban: Sopron vm.) I. 542.

³³ Relator, szept. 15.: *Varjú Elemér – Iványi Béla*: Oklevéltár a Tomaj nemzetségbeli losonczy Bánffy család történetéhez. I-II. k. Budapest, 1908-1928. (a továbbiakban: Bánffy) I. 420. Az ő familiárisa lehetett Kállói István fia István, akinek szerbiai érdemeit Zsigmond 1390. márc. 31-én jutalmazta: *Thallóczy Lajos – Áldásy Antal*: A Magyarország és Szerbia közti összeköttetések oklevéltára 1198-1526. Budapest, 1907. (a továbbiakban: Szerbia) 24.

³⁴ L. fent, 6-7. sz. jegyzet. Az ő embere lehetett Monoszlói Csopor Tamás (*Mályusz Elemér*: Zsigmondkori oklevéltár. I-II. k. Budapest, 1951-1958. [a továbbiakban: ZsO] I. 1192.), ha igaz, hogy korábban apjának familiárisa volt (*Engel Pál*: Magyarország világi archontológiája 1301-1457. I-II. Budapest, 1996. II. 54. o.).

³⁵ Relator, nov. 8.: Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Fényképgyűjtemény (a továbbiakban: DF) 285855.; F X/1. 515.; nov. 23.: ZsO I. 1265.; dec. 7.: uo. 1282. Kíséretéből jelen volt Gersei Pető György (ZsO I. 1263., v. ö. *Engel*: i. m. II. 194. o.) és Szeretvai Ramocsa Péter (ZsO I. 1203-4., 1271., v. ö. *Engel*: i. m. II. 201. o.).

³⁶ Kíséretében ott volt familiárisa, Semsei László (ZsO I. 1265., v. ö. *Engel*: i. m. II. 212. o.). Perényi részvételét a király 1392. júl. 12-i adománylevele is említi, amellyel az 1390-ben adott Érsmlyó várért cserébe a pataki uradalmat adta neki, Krassó III. 220. Mivel ebben az áll, hogy a hadjárat „in anno iam elapso” történt, az érdekem felsorolását az 1390. évi oklevélből vették át, bizonyára szó szerint.

³⁷ Úgy látszik távol volt Knol Péter erdélyi és Hédervári János győri püspök (v. ö. ZsO I. 1285-6.), bár bandériumaikat természetesen ők is elküldhették.

³⁸ Részvételére több adat utal: 1389. szept. 15.: ZsO I. 1148.; nov. 8.: F X/1. 515., v. ö. ZsO I. 1191.; nov. 9.: ZsO I. 1193.; nov. 12.: Magyar Országos Levéltár, Mohács előtti gyűjtemény (a továbbiakban: Dl.) 7530.; 1390: Szerbia 24.

³⁹ Zsigmond 1389. dec. 2-i adománylevele tesz róla említést: *Ortvay Tivadar*: Temesvármegye és temesvár város története. IV. k. Pozsony, 1896. (a továbbiakban: Temes) 181.

⁴⁰ Relator, dec. 2.: ZsO I. 1275. Részvételéről az 1390. aug. 14-i adománylevél is szól: *Antonius Fekete-Nagy – Ladislaus Makkai*: Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia. Budapest, 1941. (a továbbiakban: Doc. Val.) 394.

⁴¹ Adományt kap, nov. 23.: ZsO I. 1266.

⁴² Relator, nov. 9.: ZsO I. 1193.

részvételéről tudunk, Bebek Ferenc királynői ajtónállómesterét is feltételezhetjük.⁴³ Minden bizonnyal ott volt, mint máskor is, a királyi és királynői aula zöme, tagjai közül azonban csak Dobó Domokos⁴⁴ és Nagymihályi János⁴⁵ királynői udvari lovagok, valamint Perényi Péter udvari familiáris⁴⁶ és Kanizsai István udvari ifjú⁴⁷ jelenlétéről maradt adat. Más résztvevők esetében nem dönthető el, milyen címen voltak jelen.⁴⁸ A hadműveletek irányítását a király, főkapitányi (*capitaneus generalis*) címmel, Losonci István egykori szőrényi bánra bízta, aki előzőleg múlhatatlan érdemeket szerzett a nápolyi párt leverésében, és most a saját költségén vonult hadba.⁴⁹

Zsigmond szeptember 12-e körül indult el Budáról. 15-én Tolnán, 19-én Mohácson, 21-én a Dráva révjénél⁵⁰ találjuk. Útját bizonyára egyenesen Szerbiának vette, és a jelek szerint több hetet töltött el két hegyivár, a mai Kragujevactól nyugatra ill. délre, a Gruža völgyébe eső Borač és Čestin ostromával. Végül mindkettőt sikerült bevennie.⁵¹ Boračot a szerb őrség november 8-án adta fel, a király pedig Gyulaházi Péterre, Kórógyi István kevei ispán familiárisára bízta, aki korábban Horváti János szolgálatában állt, és azzal a feltétellel kapott most kegyelmet, hogy híven fog szolgálni a vár védelmében.⁵² Más tárgyban is több oklevelet adott ki Zsigmond 8-a és 11-e között, ami a harcok befejeződésére mutat.

A hadjárat célpontjai világosan mutatják, hogy a macsói bánság Száván túli részének akkoriban magyar kézen kellett lennie (*l. a mellékelt térképet, 576. o.*), ezt azonban más forrásból is tudjuk. A bánsághoz tartozó Bitva, Kölpény és Nándorfehérvár várakról ismeretes, hogy 1386 tavaszán a Horvátiaktól Zsigmond párthíveinek kezére kerültek⁵³ és az időtájt nyilván Garai Miklós bán kormányozta őket. Utólag értesülünk arról is,

⁴³ Relator, dec. 2.: Krassó III. 192. Helyetese, Szini István (v. ö. *Engel: i. m. II. 232. o.*) dec. 1-jén adományban részesült nem részletezett érdemeiért, ZsO I. 1272.

⁴⁴ Relator, dec. 1.: ZsO I. 1271., 1387-91 királynői udvari lovag (*Engel: i. m. II. 62. o.*).

⁴⁵ Adományt kap, dec. 7.: ZsO I. 1282.; érdemei Borač ostrománál 1390.: *Nagy Gyula: A nagymihályi és sztárai gróf Sztáray család oklevéltára. I-II. k. Budapest, 1887-1889.* (a továbbiakban: Sztáray) I. 490. Királyi (valójában királynői) udvari lovag (*Engel: i. m. II. 173. o.*).

⁴⁶ Érdemei, dec. 6.: ZsO I. 1280., udvari familiaris 1389-91 (*Engel: i. m. II. 190. o.*).

⁴⁷ Kanizsai testvéreivel együtt volt jelen, 1397: F X/2. 442. 1390-ben udvari ifjú (*Engel: i. m. II. 122. o.*), tehát bizonyára az aula tagjaként vett részt a harcokban.

⁴⁸ Palotai Cibak László pallosjog-adományban részesül Borač ostromában való részvételéért, nov. 10.: A körösszegi és adorjáni gróf Csáky család története. I. k. Budapest, 1919. (a továbbiakban: Csáky) I. 163.

⁴⁹ Szept. 15.: saját költségén, Bánffy I. 420.; nov. 6.: „nunc capitaneus presentis exercitus regni Hungarie generalis ... in regno Rasscie.” Borač vár alatt „más bárókkal és nagyszámú nemessel együtt” hoz ítéletet egy perben, ZsO I. 1190.; részvételét említi Zsigmond 1390. évi oklevele is, Bánffy I. 431.

⁵⁰ „in portu Draue” DF 220078.

⁵¹ Hosszú és kemény ostromokról (diutius fortiter expugnando) és bevételükről szólnak Zsigmondnak a Kanizsaiak javára szóló oklevelei: F X/2. 442., Sopron vm. I. 542., továbbá Csáky I. 163., F X/1. 525., Szerbia 24., Doc. Val. 394. V. ö. *Trpković* 97. o. Fekvésükre újabban *Dinić, Mihajlo: Srpske zemlje u srednjem veku. Istorijsko-geografske studije. Beograd, 1978.* 56. o. Borač várat a magyar szakirodalomban általában összekeverik a tőle igen távol fekvő Braničevóval (pl. ZsO I. 1191.), *Csánki Dezső* pedig tévedésből felvette „Borc” néven a Valkó megyei várak közé (Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. II. Budapest, 1894. 269. o.).

⁵² „in custodia et conservatione castris nostri Borocho, quod a dictis Rascianis ad presens recepimus” F X/1. 515., v. ö. ZsO I. 1191.

⁵³ 1388: F X/1. 415. Bitva várra *Dinić: i. m. 48. o.*

hogy Horváti János nyomban a rigómezei csata után elfoglalta Belin kerületet, de Garai hamarosan – még Zsigmond novemberi hadjárata előtt – kiszorította onnan.⁵⁴ Szintén Garai tarthatta a kezén az ún. Dettosföldét, amely Debrc (Debrecen), Nepričava és Belastena várakat foglalta magában. Ezt a hatalmas területet 1392-ben mint a sajátját adta át a királynak, cserébe a kőszegi és cseszneki uradalmakért.⁵⁵ Lehet, hogy már apja szerezte, de az is elképzelhető, hogy Zsigmondtól kapta jutalmul, talán éppen 1389. évi sikereiért. Ezek a hatalmi viszonyok mindenesetre érthetővé teszik, hogy a király 1389 őszén békében haladt át a bánságon és az azon túl fekvő szerbiai várakat vette célba.

Elfoglalásukkal nem fejeződött be a hadjárat. November 12-én a király „Nekudim vár közelében” volt táborban,⁵⁶ 23-án is Kruševactól északra, a Lomnica folyónál táborozott, csak december 1-jén találjuk Temesvárott.⁵⁷ Noha ellenállásba nem ütközött,⁵⁸ további sikerek nem születtek: minden későbbi oklevél csak az említett két vár bevételéről szól.

Török betörések (1390-92)

Hónapokon belül kiderült, hogy Szerbia számára a rigómezei vereség török fennhatóságot jelent. A magyar forrásokban ettől kezdve törökök és szerbek együtt szerepelnek ellenségként egészen az 1402. évi ankarai csatáig.

1389 volt az első eset, hogy a magyar király olyan szerb területet vett birtokba, amely a bánság határán túl feküdt, amit nyilván azzal magyarázhatunk, hogy a magyar vezetés tudatában volt a helyzet rendkívüli veszélyességének.⁵⁹ A következmények igazolták ezt a megítélést, mert már 1390 elején sor került a törökök és szerbek első közös magyarországi betörésére, amelyet a következő években több is követett.

Zsigmond 1390. augusztus 14-én kelt oklevelével Sárói László temesi ispánnak

⁵⁴ 1397 [1389-re]: „Johanne bano districtum regni nostri Belyn pro se ipso usurpare machinando Nicolaus [de Gara] undam Zaue ex nostro regio edicto transfretando ... Belyn nostris ditioni et dominio reintegravit” DF 286192; 1406: „districtus nostros de Beleen et de Macho” visszafoglalták a Garaiak, elbeszélve az 1389-92. évi hadjáratok előtt, H VII. 436. A Belin nevet véleményem szerint tévesen hozzák kapcsolatba a Debrc melletti Beljin faluval (*Dinić*: i. m. 47. o.). Sokkal valószínűbb, hogy a Drinától nyugatra eső mai Bijeljina és vidéke értendő, l. a térképet, 000. o.

⁵⁵ 1392: H VII. 428. Ezek fekvésére – Belastenéé vitatott – *Dinić*: i. m. 48-49. o.; *Radonić, Jovan*: Sporazum u Tati i srpsko-ugarski odnosi od XIII-XVI veka. Glas Srpske Kraljevske Akademije 198. (Beograd, 1941.) 187. o.

⁵⁶ Adomány Kórógyi István javára „in descensu nostri exercitus campestri prope Nicodem” az ugyanekkor kelt iktatóparancsban „prope castrum Nicodem” DI 7530. A vár Belgrádtól délkeletre, Smederevska Palanka helyén feküdt: *Dinić*: i. m. 56. o.

⁵⁷ „in regno Rascie in descensu nostro penes fluvium Lownicha” ZsO I. 1265. *Trpković* 98-99. o. nyilván helytálló elemzése szerint a Lomnički Potok értendő, a Dulenska Reka baloldali mellékvíze. Ez utóbbi Varvarintól északra torkollik balról a Moravába.

⁵⁸ A két vár eleste után „in ... aliis nostris felicibus processibus in terra Rascie” dec. 2.: Temes 181. Megjegyzendő, hogy Zsigmondnak egy adománylevele már nov. 21-én – tehát szerbiai tartózkodása idején – Kevén kelt (ZsO I. 1263.), amiből *Trpković* 98-99. o. a hadjárat megszakítására következtetett. Szerintem valószínűbb, hogy az oklevél nem a királyi titkos pecsét, hanem a Kevére előreküldött nagypecsét alatt kelt. (Mivel csak tartalmi átirásban maradt fenn, meggyőződni erről nincs módunk.)

⁵⁹ Zsigmond egyik oklevele ugyan a várak „visszaszerzéséről” (recuperatio et reoptentio) beszél (Doc. Val. 395.), de ezt aligha kell úgy értenünk, hogy korábban is magyar kézen voltak. Inkább úgy, hogy birtokosuk, Lázár kenéz korábban magyar vazallusnak számított.

adományozta a világosvári uradalmat jutalmul, amiért ellentámadásával sikerült egy fenyegető betörést elhárítania.⁶⁰ Sárói, miután ispáni tisztjét elfoglalta, megneszelte egy szerb-török készülődés hírére, mire Szerbiába, a braničevói kerületbe (*in districtu dicti regni Rasscie Brancho*) nyomult, és ott Vitovnica váron innen (*cis castrum Vytiniche*) szétverte az ellenséget. Öt zászlót zsákmányolt, amelyeket elküldött meg szemlélésre a királynak Zólyomba, majd a királynőnek Budára. A haditett nem egyedül vitte végbe, hanem más vitézekkel és előkelőkkel együtt, akiket a király a végek védelmére küldött.⁶¹ Ezek egyike kétségtelenül a szomszédos báró, Perényi Miklós szörényi bán volt. Zsigmond 1392. évi oklevele szerint, amikor a törökök Szerbiába törtek és azt fosztogatták, Perényi benyomult oda, legyőzte őket és elvette néhány zászlajukat, amelyeket elküldött a királynak.⁶² Nyilvánvalóan ugyanarról a rajtaütésről van szó, mint amelyet Sárói hőstetteként ismertünk meg, az időpontja pedig 1390 júliusára tehető, mert Zsigmond akkor (június 23-július 25.) tartózkodott Zólyomban.

Az oklevélből kitűnik, hogy a diadalt megelőzően már voltak idegen betörések, amelyek sikerrel jártak. Dagályos körmondatok ecsetelik, minő fosztogatásoknak és vérontásnak volt kitéve „Macsó, Szerém, Krassó és Temes kerületek illetve megyék” lakossága ismételtelen (*vicibus sedule replicatis*) a szerbek és törökök részéről, míg nem újabb próbálkozásuknak Sáróiék győzelme elejét vette. Feltehetően e támadások egyikét említi Zsigmondnak az az oklevele, amelyet 1390. nov. 22-én Losonci István macsói bán részére állított ki. „Ebben az évben” – olvassuk –, amikor a bán seregével Csütörtökhely falu közelében, a Száva szigetén táborozott (*cum suis descendum ... fecit*) bánsága védelmében, a „hűtlen” Kazta fia László fia Demeter törökökkel és rácokkal együtt rajtaütött. A támadást visszaverték, utána pedig Losonci a mondott szigeten egy faerődöt (*bastitam ligneam*) emelt a végek oltalmára.⁶³ Csütörtökhely Maróttól (a mai Moroviáltól) délnyugatra, a Száva közelében feküdt,⁶⁴ ennek a támadásnak a célpontja tehát Valkó megye volt, amelyet a tágabb értelemben vett Szerémséghez számítottak. Mivel Losonci 1390 májusában lett macsói bán,⁶⁵ a betörési kísérlet azt követően történt. Kazta fia (László fia) Demeter feltehetően a Horváti-párt egyik, Szerbiába menekült tagja volt. Amennyiben ugyanarról a betöréssorozatról van szó, mint amelyet a Sáróinak szóló oklevél sejtet, úgy az időpontja nagyjából júniusra tehető.

Ezek a betörések még valószínűleg nem jártak katasztrófális következményekkel. Annál inkább azok, amelyekre a következő években került sor. Pontosán datálni nem igen tudjuk őket, de egy-két szórványadat fenntartotta az emléküket.

⁶⁰ Doc. Val. 394-397. V. ö. *Trpković* 101. o.

⁶¹ „cum nonnullis nostris fidis militibus et proceribus pro tuitione et custodia confiniorum ... per nos deputatis.”

⁶² 1392: Krassó III. 220.

⁶³ „in quadam insula Zaue prope villam Cheturtukhel” Bánffy I. 431.

⁶⁴ 1780/82. térk.: Csetvertkovistye. *Heller, Georg – Nehring, Karl*: Comitatus Sirmiensis. München, 1973. 36. o. Csütörtökhely néven 1338: Anjoukori okmánytár. (Szerk.: *Nagy Imre, Tasnádi Nagy Gyula*) I-VII. k. Budapest, 1878-1920. (a továbbiakban: A) III. 536-8.; 1503: DF 276738-9.; *Trpković* 102. o. egy másik, szintén Valkó megyei Csütörtökhellyel azonosítja, ez azonban a Szávától távol, Komletinci mellett feküdt és a vérvár-ataki uradalomhoz tartozott.

⁶⁵ *Engel*: i. m. I. 28.

Két nagyobb akcióról ad hírt Maróti János érdemeinek 1403. évi elbeszélése.⁶⁶ Eszerint, midőn a törökök nagy sereggel Szerém megyébe törtek, Maróti Nagyolasz városnál (*cis civitatem Nogolaz*) csatába bocsátkozott velük, amikor is testvére, Dénes fogságba esett. Majd amikor a törökök másodszor is (*vice iterata*) Szerém megyébe nyomultak, Maróti Nagyeng városnál (*penes civitatem Nogengh*) ismét megütközött velük. Megemlékezik minderről Zsigmond 1392. augusztus 24-i oklevele is, de összevonja a két eseményt.⁶⁷ Maróti, mint olvassuk, „korábban” (*pridem*) megsebesült a törökökkel Nagyengnél vívott csatában, egyik testvére pedig fogságba esett.

Nagyeng város igen jelentékeny hely volt, az 1330-as években három plébániával. A marchiái főesperességben feküdt, tehát Valkó megyéhez számított, és 1280-ban valóban Valkó megyei helynek mondták.⁶⁸ Az említett betöréskor fordul elő utoljára, minden bizonnyal akkor pusztult el. Fekvése sok fejtörést okozott a kutatóknak, de a szerémi szandzsák 1570 körüli defterében megtalálható Vengince néven, akkor persze már csak faluként. A defterből megtudjuk, hogy határos volt Büyük Remete faluval, amely a mai Čalma mellett, vagy helyén állt és a közelében volt a Kuveždin melletti Sveti Sava kolostor. Ennek alapján Kuveždin és Čalma közé, a mai Divoš területére helyezhető.⁶⁹

Azt, hogy mikor történtek a mondott ütközetek, nem tudni biztosan. A „pridem” megjelölés inkább távolabbi, mint közeli eseményre szokott utalni, ezért talán 1391-re gondolhatunk. Akkorra teszi a ferences rendi hagyomány a szerémségi kolostorok: Szávaszentdemeter, Szenterne, Nagyolasz és Engpusztulását. Mivel forrásunk világosan két török betörésről szól, a nagyolaszi „csata” korábban, talán 1390-ben történt.⁷⁰ Nehezebb eldönteni, milyen minőségében keveredett a harcokba Maróti. Természetesen nem vezérként, arra akkor még sem vagyona, sem társadalmi helyzete nem készítette. Az elbeszélés csak annyit mond, hogy jelen volt ama két csatában, amelyet az ellenséggel vívtak. Udvari lovagként azonban csak 1393-tól van róla adat, és fogalmunk sincs róla, kinek a szolgálatában állt előzőleg.

Ezzel szemben világosan egy 1392. évi betörést említ az az oklevél, amely az év július 12-én Kúkei Somrákos javára kelt.⁷¹ Az oklevél szerint Zsigmond neki adta kárpótlásul a macsói bánságban fekvő Padina birtokot, mivel szerémségi jószágait „az elmúlt napokban” (*hiis proximis diebus*) a törökök elpusztították. A betörés 1392 tavaszán történhetett, egyik – vagy egyedüli – színhelye pedig a Martinci és Morović közti vidék volt, mert a Zsámboki-rokonsághoz tartozó Somrákos (azaz Smaragdus) birtokai arrafelé terültek el.

Valamelyik akkori támadás során, 1391-ben, vagy az alább tárgyalandó nagy 1392.

⁶⁶ Veress Endre: Gyula város oklevéltára (1313-1800). Budapest, 1938. (a továbbiakban: Gyula) 4.

⁶⁷ ZsO I. 2605.

⁶⁸ Wenzel Gusztáv: Árpád-kori új okmánytár. I-XII. k. Pest, Budapest, 1861-1874. (a továbbiakban: W) IX. 265.

⁶⁹ McGowan, Bruce W.: Sirem sancağı mufassal tahrir defteri. Ankara, 1983. 105, 196. Az itt Van'ınica alakban vokalizált török név helyesen Vengincének olvasandó.

⁷⁰ A kolostorokra Karácsonyi János: Szt. Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig. I. Budapest, 1922. 161., 204., 270., 279. o. A betörés időpontját illetően ugyanerre a bizonytalan következtetésre jutott Trpković 108-109. o. is, ő azonban tévesen ide vonta azokat az 1399. évi adatokat is, amelyek Perényi Péter macsói bánságának idejére (1397-1398) vonatkoznak.

⁷¹ Szerbia 32., v. ő. ZsO I. 2565.

évben hurcolhatták rabságba a Temes megyei Egerszegről (a mai Iersegről) Himfi Benedek Margit nevű leánygyermekét is. 1405-ben bukkant rá rokona, Marcali Miklós Kréta szigetén egy velencei úr házában, és 1408-ban sikerült hazahoznia leányaival együtt. A leányok még kiskorúak voltak, vagyis születésük az 1390-es évekre tehető.⁷²

Kumorovitz L. Bernát az asszony elrablását 1375-re datálta és kapcsolatba hozta az akkori, általa rekonstruált havasalföldi török-magyar összeütközéssel. Ahhoz, hogy elmélete megálljon, fel kellett tennie, hogy az elrabolt leányt még harminc év múlva is keresték, noha ez egyáltalán nem hangzik hihetően. (Az asszony gyermekeinek életkorával, ami szintén feltevése ellen szólt volna, nem foglalkozott.) Látszólag beleillett a kombinációba, hogy Himfi Benedek 1376-ban szentföldi zarándoklatra ment, hiszen fel lehetett tenni, hogy valójában leánya keresésére indult. (Azonban Lackfi István vajda is éppen ugyanakkor rejtélyes módon évekre eltűnik a szemünk elől. Talán valószínűbb, hogy ő ment zarándoklatra, Himfi pedig, aki szoros kapcsolatban volt vele, elkísérte.)

A hipotézist Kumorovitz egy levéllel vélte alátámasztani, amely egy meg nem nevezett évben, Tamás apostol napja előtti hétfőn kelt Egerszegen. Himfi Benedek volt bán feleségét értesíti benne „embere”, Himfi Lőrinc, hogy ne hagyja el a kolostorát, és ne menjen oda, mert „az egymással harcoló seregek (*exercitus unus contra alium*) mindent elpusztítottak”, házai és kúriája pusztán állnak, és „ily téli időben” (*in tali hora*) nem is tudja a jobbágyokkal rendbehozatni.⁷³ A levél nyilvánvalóan két szemben álló sereg dúlásairól szól, de éppoly nyilvánvaló, hogy nem törökökről és magyarokról, különben a keresztény levélíró aligha választotta volna ezt a fogalmazást. Kézenfekvő viszont az írást az 1386-1387. évi belháború eseményeihez kapcsolni, ráadásul a dátum is a lehető legtökéletesebben megfelel ennek. Zsigmond 1386. augusztus 22-én Budán nevezte ki temesi ispánná a Losonci-testvéreket,⁷⁴ akik azt követően épp a Temesközben vívták az első kemény harcot a Durazzói-párt élén álló Horváti-testvérekkel. Előbb Lászlót verték meg Temesvárnál, majd János bánt Berekszó környékén, kiszorították őket az országrészből és elfoglalták a kezükön levő királyi várakat, melyek között Temesvár, Becse, Érsomlyó, Zsidóvár, Sebes és Miháld van megnevezve, amiből látszik, hogy a háború az egész Temesközre kiterjedt. A zsákmányolt hadijelvényeket Zsigmondnak – akkor még örgrófnak – küldték el Budára. Ennek legkésőbb 1386 végén kellett történnie, mert Zsigmond 1387. január 10-én már Kaproncán volt.⁷⁵ Akkor indult a szlavóniai hadjárat, amelyben Losonci László kezdettől főszerepet játszott.⁷⁶ Ennek alapján a vázolt temesközi események egyértelműen 1386. szeptember eleje és december

⁷² ZsO II. 6407. A levélíró Francesco Bernardi „mint saját leányait venné őket gondjába”, tehát nyilván még férjhez nem adható gyermekekről volt szó, nem pártában maradt felnőttekről.

⁷³ Kumorovitz: i. m. 977. o. A kelethely azonban „Persed” helyett „Egersed”. További értelemzavaró hibák: „nequivinus” = „nequimus”; „tamen vestros non, sed cum nostris” = „tamen vere” stb.; „vestri jobagiones petunt vos” = „... petunt nos”; „vnelitis” = „velitis”; „Hec (?) magister” = „homo vester”. Kumorovitz a szöveget úgy értette, hogy „a jobbágyoknak – ilyen körülmények között – nem lehet parancsolni” (923. o.). Az „in tali hora” kitétel azonban egyértelműen az évszakra és az időjárásra utal.

⁷⁴ A Budán kelt kinevezés: Krassó III. 164.

⁷⁵ Tadeusz Smičiklas: Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae ac Slavoniae. II-XVIII. k. Zagreb, 1904-1990. (a továbbiakban: Smič.) XVII. 46.

⁷⁶ Krassó III. 166-168.

vége közé keltezhetők. Nyilvánvalóan akkor, 1386. december 17-én, azaz a harcok végeztével kelt Himfi Lőrinc levele Egerszegen, és célja az volt, hogy úrnőjét tájékoztassa a kialakult helyzetről. Az „egymással harcoló seregek” kitétel ebben az összefüggésben pontosan a helyére kerül. Himfinét ugyan „Benedek volt bán feleségének (*consors*)” címezi, akad azonban példa rá, hogy a feleség szót özvegyre is alkalmazták. Özvegy volta mellett szól, hogy a levél szerint zárdában élt. Kumorovitz szerint egy környékbeli kolostorról van szó, ahova a pusztítások elől menekült. Minthogy azonban a szokásos lakhelye Döbrönte volt, kézenfekvőbb egy ottani kolostorra – Vásárhelyre, vagy Veszprémvölgyre – gondolni, ahová férje halála után költözött.

Kumorovitz merész kombinációja különben eleve tárgyaltan, mert a szerzőt magát is csak érthetetlen tájékozatlanság készítette rá: úgy tudta, hogy a Temesközben 1416-ban volt először török portya.⁷⁷ Nehéz felfogni, de tény: a kiváló tudósnak nem volt tudomása sem Milleker Bódog idevágó tanulmányáról,⁷⁸ sem a Temesen túli pálos kolostorok – köztük az Egerszeghez közeli Gatály – 1393-ra keltezett pusztulásáról,⁷⁹ sem azokról a kiadott oklevelekről, amelyek az 1390 és 1396 közötti törökdúlásokról szólnak.

Az 1390. évi hadjárat

A következő hadjáratot minden bizonnyal a délvidéki helyzet romlása váltotta ki. Ha nem lett volna pusztító betörés, talán több is, aligha került volna rá sor, hiszen Sárói és Perényi alig valamivel korábban arattak fényes győzelmet szerb területen, Zsigmondnak pedig lett volna más dolga is. Így azonban a helyzet ismét szükségessé tette személyes jelenlétét. A mozgósítás ezúttal szerényebb keretek között maradt. Bebek Imre országbírón kívül⁸⁰ csak a délvidéki bárók és ispánok: Garai Miklós volt⁸¹ és Losonci István akkori macsói bán,⁸² Perényi Miklós szőrényi bán,⁸³ Kórógyi István krassói⁸⁴ és Treutel Miklós pozsegai ispán⁸⁵ jelenlétéről tudunk, van viszont rá adatunk, hogy Kanizsai Miklós tárnokmester otthon maradt.⁸⁶ Az aula feltehetően elkísérte a királyt,

⁷⁷ *Kumorovitz*: i. m. 943. o.: „az 1375. évi háború folyamán Temes és Krassó megye déli részeiben (!) ... török csapatok is betörték, amit – ebben a térségben – csak 1416-ban, illetőleg 1418-ban ismételték meg.”

⁷⁸ *Milleker Bódog*: A törököknek első betörései Dél-Magyarországba Zsigmond és Albert királyok idejében és Keve és Krassó vármegyék megszűnése, 1393-1439. Temesvár, 1914.

⁷⁹ „Diabolus ... per saevissimos Turcos quamplura ordinis nostri monasteria videlicet ... ultra fluvium Themes duo claustra Boldoghew et Gatal ... fecit desolari et exterminari” – *Documenta artis Paulinorum*. I-III. k. Budapest, 1975-1976. (a továbbiakban: DAP) I. 20.

⁸⁰ Relator, dec. 5.: ZsO I. 1780.

⁸¹ L. a 6-7. sz. jegyzetet.

⁸² „in proximo nostro exercitu ... contra Rascianos” Bánffy I. 431; Zsigmonddal végig együtt van, Körös-szeg várat kapja, ZsO I. 1714-5., 1758.

⁸³ Érsomlyót és a pataki uradalmat kapja, ZsO I. 1674., 1755.

⁸⁴ Relator, dec. 5.: ZsO I. 1781.

⁸⁵ Relator, nov. 19.: ZsO I. 1752.

⁸⁶ Birtokán, Barbacson (Sopron m.) keltez, nov. 6.: ZsO I. 1738.

közte Betleni Gergely,⁸⁷ talán Csaholyi Sebestyén, Szántói Petőfi János, Bátori Szaniszló, Rozsályi Kun Lukács udvari lovagok is,⁸⁸ végül Kanizsai István.⁸⁹

A hadjáratot már tavasszal elhatározták, mert a nádor Szt. György nyolcadán királyi parancsra pereket halasztott Mihály nyolcadára a „Szerbia elleni jelen hadjárat” miatt.⁹⁰ Hasonló perhalasztások később is voltak, így Szt. Jakabkor,⁹¹ szeptemberben,⁹² sőt novemberben is.⁹³ Zsigmond azonban csak szeptember elején kerekedett fel Budáról,⁹⁴ körülbelül egy héttel előbb, mint 1389-ben. Ezúttal Nagyváradon (szeptember 10-13.),⁹⁵ Temesváron (szeptember 21-26.) és a Keve megyei Olnason (szeptember 28-29.) át vonult délre. Egy darabig Mária királynő is követte férjét, és szeptember 1-jén Illyén (Bihar m.) halasztotta el Töttös László pereit, aki saját állítása szerint „jelen hadjáratunkra indul”.⁹⁶ A hadi készülődésről Perényi Miklós bán augusztus 31-én Kevén kelt levele is tájékoztat: tudatja Remetei Himfi Istvánnal, hogy Kisasszony napkor (szeptember 8-án) „a szerbiai részekre készül átkelni”, és arra kérte, hogy mielőbb menjen hozzá „valamennyi időre való étellel”.⁹⁷ Úgy látszik, eredetileg a király is a kevei révén át kívánt Szerbiába jutni, mivel az útját Budáról nem Mohácsnak, hanem Temesvárnak vette. Valami okból azonban megváltoztatta a tervét, és Olnason át, azaz nyilván a Szerémségen keresztül vonult oda. Összesen vagy hat hetet töltött a Száván túl, de viselt dolgairól nem tudunk egyebet, mint hogy november 3-án a Rudniktól északnyugatra eső Ostrovica vár közelében táborozott.⁹⁸ November 19-én keltezett ismét Szávaasztendemeteren, onnan Németi (Nijemci, november 22.), Ivánkaszentgyörgy (Ivankovo, november 26.) és Pacsinta (Pačetin, december 4-5.) érintésével indult el hazafelé a budai úton.

Mivel Ostrovica az 1389. évi hódítások és a macsói bánság közé ékelődött, nem

⁸⁷ ZsO I. 1673.

⁸⁸ Személyükre Engel: i. m. II. 25., 47., 137., 194. o. Zsigmond Pacsintán döntőbírának jelöli őket, dec. 5.: ZsO I. 1780. Történetesen négy udvari lovagról van szó, ami arra mutat, hogy jelen voltak.

⁸⁹ Relator, dec. 4.: ZsO I. 1779.

⁹⁰ Császlóci László „in presentem exercitum versus regnum Rassyae motum” vonul, máj. 8: DI 52683., v. ö. Szerbia 26., említés. Az 1390. évi hadjáratról Trpković 105. o.

⁹¹ 1391: Vezsenyi László királynéi udvari lovag pereit királyi parancsra [1390] Jakab nyolcadáról halasztották el „későbbi nyolcadra” hadbavonulása miatt, de Mária óhajára végül mégsem ment el, F X/1. 663., v. ö. ZsO I. 1869.

⁹² Szeretvai Ramocsa Péter pereit Zsigmond Temesvárról halasztatja el, szept. 23: DI 52695., Szerbia 26., említés.

⁹³ Nádori halasztás Szeretvai Ramocsa Péter és társai részére, nov. 4: DI 52699.; 7-én Szeretvai László részére, DI 52707.; 5-én országbírói halasztás Lónyai István és Ferenc részére, DI 52702. Említésük Szerbia 26., 30.

⁹⁴ 1-jén még Budán keltez a titkos pecséttel, „commissio propria” alatt DF 233989.

⁹⁵ 10-én: DF 253481.; 13-án: *Kumorovitz L. Bernát*: Budapest történetének okleveles emlékei. III. k. (1382-1439) Budapest, 1987. (a továbbiakban: BTOE) III. 101. sz.

⁹⁶ „in presentem nostrum exercitum asserat se profecturum” – A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. I-XII. k. Pest, Budapest, 1871-1931. (a továbbiakban: Zichy) IV. 463., v. ö. ZsO I. 1647.

⁹⁷ *Pesty Frigyes*: A szörényi bánság és Szörény vármegye története. I-III. k. Budapest, 1877-1878. (a továbbiakban: Pesty: Szörény) III. 12. A levélnek nincs évszáma, de Perényi szörényi bánsága idején, tehát 1390-ben vagy 1391-ben kelt. A fenti összefüggésben az 1390. évi keltezés a valószínűbb, így datálta *Mályusz* (ZsO I. 1646.) és Trpković 101. o. is.

⁹⁸ Fekvésére *Dinić*: i. m. 56. o.

lehetetlen, hogy a vállalkozás annak a várnak a megszerzését célozta. Akár így volt azonban, akár másképp, annyi biztos, hogy eredményt nem hozott. Egyetlen adománylevél sem maradt fenn, amelyben ottani hadi érdemeiről volna szó, és az egyetlen forrás – a Garai-oklevél –, amely egyáltalán említést tesz a hadjáratról, mély hallgatással siklik át a részletek felett. Ezt mással, mint kudarccal, nem magyarázhatjuk.

A hadjárat azonban nem ért véget. A király valami okból félbeszakította útját és úgy látszik, hogy a telet valahol a déli végeken töltötte. Több mint egy hónap múlva, 1391. január 11-én találkozunk vele ismét, akkor Temesváron tartózkodott, ahonnan februárban Erdélybe vonult. A rejtélyt, hogy mivel töltötte közben az idejét, és hogyan került Pacsintáról Temesvárra, egy 1399. évi oklevél segít megvilágítani. Abban Perényi Péter legelső érdemeként azt olvassuk, hogy megsebesült a fején, amikor a király a törökök által elfoglalt Galambóc várat „személyesen ostromolta”.⁹⁹ Nos, nagyjából 1390 decembere az egyetlen időpont, amikor ez az ostrom beilleszthető Zsigmond itineráriumába. Egyben magyarázatot kapunk arra is, miért fordult vissza a budai útról: az ostromot, mint az oklevél sejteti, az váltotta ki, hogy a törökök elfoglalták a várat. A király tehát, ez a legvalószínűbb, útban hazafelé értesült Galambóc elestéről. Nyomban visszafordult hát, odasietett és megkísérelte visszafoglalni, ami aligha sikerült, különben többet hallanánk az eseményről, érthető viszont, hogy a király útja onnan miért Temesvárra és nem Budára vezetett.¹⁰⁰

Az 1391. évi hadjárat

Rendkívül kevés biztosat tudunk az 1391. évi hadjáratról. A mozgósítás szerény lehetett, még a szokott perhalasztásokra sem került sor és csak két aktív báró, Kanizsai Miklós tárnokmester¹⁰¹ és Bebek Detre szlavón bán,¹⁰² valamint Garai Miklós volt bán¹⁰³ részvételéről hallunk. A biztos távollevők között volt Bebek országbíró, aki a liptói registrum összeállításával volt elfoglalva.¹⁰⁴

Zsigmond augusztus 15-e körül kerekedett fel Budáról. Úticélja, mint utóbb kiténik, ismételten Szerbia volt és Szekcsőn (augusztus 21.) át az eszéki utat követte, de azután egy jókora vargabetűt tett Pozsegavárra (szeptember 1-6.). Ott volt a Bosznia elleni expedíciók kiinduló pontja, de a bosnyák és magyar uralkodók szokott találkahelye is, ezért elképzelhető, hogy ezúttal diplomáciai tárgyalásra került sor. Nem lehetetlen, hogy Zsigmond valami fegyverszünet-félét kötött az új bosnyák királlyal, Dabišával, hogy a szerbiai harcok idejére biztosítsa a hátát. Előzőleg, májusban, bizonyára Tvrtko király

⁹⁹ „castrum nostrum Galambocz ... per ipsos Turcos potenter occupatum ... personaliter obsederamus” Szerbia 40. Ugyanígy elbeszélve 1411: F X/5. 163.

¹⁰⁰ Uruc török krónikája is említi a 792. évnél (1389. dec.-1390. dec.) egy török hadjáratot Galambóc és Szerbia ellen. *Trpković* 119. o. ennek alapján szintén 1390-re (vagy 1391-re) datálta Galambóc török kézre jutását, hangsúlyozva, hogy a törökök a jelek szerint nem a szerbektől, hanem a magyaroktól foglalták el.

¹⁰¹ Relator, okt. 25.: Smič. XVII. 395., ZsO I. 2257.

¹⁰² Relator, okt. 10.: ZsO I. 2242.

¹⁰³ L. a 6-7. sz.jegyzetet.

¹⁰⁴ Szept. 5-én Szentén (Nógrád m.) keltez, ZsO I. 2202., ezután Liptóban, ZsO I. 2209. stb. Az 1391. évi hadjáratról *Trpković* 109-110. o.

halálhírére, meghirdetett ugyan egy Bosznia elleni inváziót,¹⁰⁵ de attól nagyon hamar elállt. A háborús tervek helyébe tárgyalások léptek, és tudunk róla, hogy Nagymihályi János udvari lovag valamikor 1392 december előtt követségben járt Boszniában.¹⁰⁶ Lehet, hogy útja az 1391. évi eseményekkel függött össze, vagy azok folyománya lehetett.

Bármint volt is, Zsigmond nem támadta meg Boszniát. Pozsegavárról azonnal keletnek fordult, szeptember 19-én Nagyengen volt, 28-án pedig Szávaszentdemeteren. Ahelyett azonban, hogy átkelt volna a Száván, még október 10-én is a közelben, Redneknél (a mai Vrđniknél) táborozott. 25-én, amikor a Száva valamelyik, „Zymand”-inak nevezett révjénél volt, „Boszniában és Szerbiában” szerzett érdemekért adott jutalmat,¹⁰⁷ ami arra mutat, hogy ő, vagy serege egy része előzőleg átkelt a folyón. Még két-három hétig időzhetett a végeken, mert csak november 30-ától találjuk ismét Budán. Harcairól semmiféle visszaemlékezés nem maradt és az említetten kívül más jutalomról nem tudunk.

Az itinerárium adatai egyértelműen arra mutatnak, hogy a harcok, szemben az előző évekkel, ezúttal főleg a Szerémségben folytak. Zsigmond hihetőleg ellenséges sereggel került szembe, ezért nem állt módjában, hogy szerb területre hatoljon, vagy csak igen rövid időre. Nem hessenthető el a gyanú, hogy *ez a betörés okozta a Szerémség első általános pusztulását*, és ekkor folyt le az a Nagyeng melletti ütközet, amely Maróti János érdemei felsorolásában szerepel. Ebben az esetben a csatát a királyi sereg vívta a törökökkel, és Maróti mint az aula tagja vett részt benne. A források hallgatásából ítélve aligha született fényes magyar győzelem, bár súlyos vereségnek sincs nyoma.

A királyi sereg jelentős része vélhetően nem is volt jelen. Van rá adat, hogy mialatt Zsigmond a Szerémségben harcolt, Perényi Miklós szörényi bán a sereg másik részével a Temesközben tartózkodott.¹⁰⁸ Feladata valószínűleg a tartományát fenyegető betörés elhárítása volt, és egy adatból ítélve ennek dicsőséggel meg is felelt. 1399-ben megtudjuk, hogy midőn a törökök Érdosmlyó kerületét (*districtus*) megtámadták, Perényi Péter – akkoriban udvari familiáris – szembeszállt velük, vezéreiktől zászlót vett el és sok foglyot kiszabadított.¹⁰⁹ Mármost 1391. november 30-án Zsigmond Budán, nem tudni miért, gazdag adományban részesítette Perényit és nővérét, Szomszédvári Tót Miklós udvari lovag feleségét, az oklevél relátora pedig Perényi Miklós bán volt.¹¹⁰ Csábító feltételezni, hogy a jutalmat Perényi Péter azért a hőstettéért kapta, amelyről az 1399. évi oklevél szól, és azt rokona, Miklós bán oldalán hajtotta végre. Kevéssel utóbb, december végén más udvari lovagok is hozzá hasonlóan jelentős birtokadományokat

¹⁰⁵ 17-án perhalasztás a Bárcaiaknak, mivel „ad instantem nostrum exercitum versus Boznam” készülnek, ZsO I. 2046.

¹⁰⁶ Sztáray I. 518.

¹⁰⁷ Napi kelet nélkül, ZsO I. 2257. Pontos keltét elárulja egy másik, datált oklevél, amelyben mind a relator, mind a kedvezményezettek ugyanazok, Smič. XVII. 395. *Trpković* 110. o., nem ismervén ez utóbbi oklevelet, vitatta a másíknak október végi keltezését. „Zymand”-ot, helyesen, ő is megkülönbözteti Zimonytól, amelynek egykorú magyar neve Zemplén volt, és találomra a Bosut torkolatvidékére helyezi.

¹⁰⁸ Kevén keltez, okt. 22.: ZsO I. 2253.

¹⁰⁹ Szerbia 40. Ugyanígy, Galambóc ostroma után elbeszélve 1411: F X/5. 163.

¹¹⁰ ZsO I. 2284.

kaptak, szintén anélkül, hogy az okát ismernénk. Szécsi János, Dobó Domokos, Szécsi Gál, Kun Lukács, Betleni Gergely nevével találkozunk a jutalmazottak között,¹¹¹ de kétségkívül voltak mások is. Ha Zsigmond seregében lettek volna, akkor a szokásnak megfelelően a helyszínen, vagy útban hazafelé részesültek volna jutalomban. Mivel azonban nem így történt, gyanítható, hogy ők is, mint Perényi Péter, Miklós bán oldalán a temesközi harcokban vettek részt, és ez volt az, amivel kiérdemelték az uralkodó kegyét. A bán és lovagjai nyilván csak november végén érkeztek meg a Temesközből, ezért került sor ennyire későn a jutalomosztásra.

Az 1392. évi hadjárat

A győzelem mulandónak bizonyult. Kevéssel utóbb, 1392 elején drámai események játszódtak le a temesi végeken. Osztrák forrás szerint a törökök „nagy erővel Magyarország ellen jöttek, Buda felé közeledtek, és elpusztították a vidéket. Sok keresztényt rabságba hurcoltak.”¹¹² Az addig példátlan erejű invázió január-február folyamán történhetett és általános megdöbbenést váltott ki. A végeket kormányzó Perényi Miklós bán, az előző évi harcok hőse, váratlanul lemondott.¹¹³ Érsomlyói uradalmát a sárospatakira cserélte, és bár a nyári hadjáratra még elment, utána végleg visszavonult a közügyektől. Még előző hivatalát, a pohárnokmesterséget sem foglalta el újból. Pedig nem lett kegyvesztett, hiszen Zsigmond melegen emlékezett meg vitézségéről hónapokkal később; nem lett továbbá sem beteg, sem nyomorék, hiszen később részt vett a nikápolyi hadjáratban és ott esett el.¹¹⁴ Visszalépése alighanem a török támadás okozta traumával függött össze.

A király és tanácsa nyomban összeült Budán, hogy a végek védelméről tárgyaljon,¹¹⁵ a következő napokban (március 5-e táján) pedig döntött a hivatalok új elosztásáról. A döntésben immár a Bebek-testvérek nyomasztó túlsúlya érvényesült. Imre országbíró vette át az erdélyi vajdaságot, míg öccse, Detre, Szlavónia élén maradt. Detre bán egyik fia a kalocsai érsekséget, a másik – feltehetően ugyanekkor – a vránai perjelséget kapta meg.¹¹⁶ Perényi helyére egyelőre egy névtelen lovag, Gerebenci Szemere került, aki – úgy látszik – szintén a Bebekék embere volt.¹¹⁷

¹¹¹ F X/1. 682., 687.; Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. Von F. Zimmermann, C. Werner, G. Müller, G. Gündisch. I-VII. k. Hermannstadt, Bukarest, 1892-1991. (a továbbiakban: ZW) III. 37.; ZsO I. 2309., 2312.

¹¹² Österreichische Chronik von den 95 Herrschaften. (Hrsg. Joseph Seemüller) Hannover – Leipzig, 1909. (Monumenta Germaniae Historica, Scriptores. Scriptorum qui vernacula lingua usi sunt 6. tom.) 205. o.

¹¹³ Remetei Himfi István febr. 25-én még az ő szolgálatában volt elfoglalva, v. ö. ZsO I. 2407., Pesty: Szörény III. 12.

¹¹⁴ 1392. júl. 12.: Krassó III. 220.; halálára ZsO I. 5339., ZsO II. 4417.

¹¹⁵ Zsigmond értesíti a bírakat, hogy Remetei Himfi István speciális szolgálatában „in confinibus regni Rascie contra Turkos” van elfoglalva. Rajta: „commissio propria ex deliberatione baronum” febr. 25: ZsO I. 2407.

¹¹⁶ Imre márc. 2. és 7. között lett vajda (Engel: i. m. I. 9., 13. o.), Bebek Miklóst márc. 10-étől említik érsekként, öccsét, Imrét novembertől perjellként (uo. 65., 82. o.).

¹¹⁷ Márc. 10-14. között említik banként, Engel: i. m. I. 33. o. Többé nem találkozunk vele, talán még ebben az évben meghalt. Mária királynő valamikor 1395 előtt özvegyének és fiainak (Mihály, Miklós) adta Szalacs

A pusztító török invázió hatására Zsigmond és tanácsa minden addiginál nagyobb szabású ellentámadásra szánta el magát. Kihirdették, hogy a háborúban ezúttal minden birtokos köteles részt venni,¹¹⁸ és március 28-án a király már pert halasztott „a törökök, az ellenség és a szakadárok ellen” hamarosan induló hadjárat miatt.¹¹⁹ A diplomáciai előkészítés jegyében április közepén találkozót eszközölt ki a lengyel határon sógornőjével, Hedvig királynővel, bizonyára azért, hogy fegyverszünetet kössön vele.¹²⁰ Innen sietett Kassán (április 27.) át délre és pár nap múlva, Temesváron (május 3-6.) érte utol a Szerbiába tartó sereget.

Zsigmondnak sikerült más idegen segítséget is kieszközölnie, elsősorban bátyja, Vencel országaiból. A nevezetesebb vendégek közül Bolko sziléziai herceg és Sternberg Albert cseh főúr neve ismert.¹²¹ Jöttek azonban osztrák urak, köztük Vilmos, Cilli grófja¹²², sőt angol lovagok is sógorától, II. Richárdtól, mégpedig olyan sokan, hogy egy bécsi évkönyv fontosnak tartotta megemlíteni őket.¹²³ A magyar urak bizonyára nagy számban voltak jelen, de csak a következők azok, akikről biztosan tudunk: Kanizsai érsek főkancellár,¹²⁴ Lackfi György macsói bán,¹²⁵ Jolsvai Leusták udvarmester,¹²⁶ Csetneki György asztalnokmester,¹²⁷ Stibor pozsonyi ispán,¹²⁸ Perényi Miklós¹²⁹ és Garai Miklós¹³⁰ volt bán, Bélteki Drág „vajda”,¹³¹ a lovagok sorából Szomszédvári Tót Miklós,¹³² Kernecsi Miklós¹³³ és Kükei Somrákos.¹³⁴ A hadjárat főkapitánya Sárói

mezővárost, egy itteni vitás földrészbe 1396. júl. 15-én iktatták őket (DF 283978., csonka, Szemere neve nélkül). Hasonlóképpen Máriától kaphatták másik két birtokukat, Felsőzsolcát (Borsod m.) és Aszalót (Abaúj m.) is, mivel előzőleg mindegyik királynéi birtok volt. Mindebből azt következik, hogy Szemere bán igen közel állt Máriához, vagy ami még valószínűbb, híveihez, a Bebekekhez. Fiai egyébként hamar elháltak, és 1407-ben, az özvegy halála után Zsigmond az egész vagyont a váradi káptalannak adta (F X/4. 613).

¹¹⁸ Erre május 13-i oklevelében hivatkozik a király, amikor felmentést ad alóla: ZsO I. 2516. A tavasz folyamán más is kapott ilyen felmentést: ZsO I. 2491.

¹¹⁹ „contra Turkos et emulos ac scismaticos” ZsO I. 2454. A hadjáratról *Trpković* 110-112. o.

¹²⁰ Zsigmond ápr. 10-én Diósgyőrött, 24-én Lőcsén volt. Szepességi útját mással, mint lengyel kapcsolatteremtéssel nem lehet magyarázni. A tárgyalópartner azonban nem lehetett Ulászló király, mert őt 16-án Lwówban és 28-án Sanokban találjuk (*Gąsiorowski, Antoni: Itinerarium króla Władysława Jagiełły 1386-1434. Warszawa, 1972. 34. o.*).

¹²¹ F X/2. 162., I. a 118. sz. jegyzet.

¹²² 1397: F X/2. 419., I. a következő jegyzet is.

¹²³ 1392: „Des jar kriegt der von Unngeren mit den haiden, und hulfen im die herren von Enngellannt, der von Czili und maniger lantherr.” *Wiener Annalen von 1348-1404*, in: *Österreichische Chronik von den 95 Herrschaften.* (Hrsg. *Joseph Seemüller*) Hannover – Leipzig, 1909. (Monumenta Germaniae Historica, Scriptores. Scriptorum qui vernacula lingua usi sunt 6. tom.) 236. o.

¹²⁴ Temesváron, máj. 2: ZsO I. 2498.; Relator, júl. 11.: *Történelmi Tár* (TT) 1896. 512.

¹²⁵ Relator, júl. 13.: Szerbia 32.

¹²⁶ Relator, máj. 13.: ZsO I. 2516.

¹²⁷ Temesváron, aug. 13: ZsO I. 2595.

¹²⁸ F X/2. 162. Familiarisa, Királyfalvi László jutalmat kap, ZsO I. 2600.

¹²⁹ Győzelme „nuperrime adversus ... Turkos ... in regno Rascie” júl. 12.: Krassó III. 220.

¹³⁰ Temesváron, aug. 16.: ZsO I. 2598. V. ö. a 6-7. sz. jegyzetekkel.

¹³¹ Relator, júl. 13.: Doc. Val. 429.

¹³² Relator, aug. 13.: ZsO I. 2595. Valószínűleg már ekkor udvari lovag, v. ö. *Engel: i. m. I. 491. o.*

¹³³ Adományt kap, aug. 14.: ZsO I. 2596. 1387-ben udvari lovag (*Engel: i. m. II. 128. o.*).

¹³⁴ Adományt kap, júl. 13.: Szerbia 32.

László temesi és lipői ispán lett,¹³⁵ akit a király visszatérése után szlavón banná nevezett ki. Távol maradt a harcoztól Kaplai János országbíró,¹³⁶ Bebek Imre erdélyi vajda¹³⁷ és Kanizsai Miklós tárnokmester.¹³⁸

A tekintélyes sereg május 6-a után kerekedett fel Temesvárról, 13-án Apácán volt, 28-án Érsomlyó (Versec) mellett.¹³⁹ Ezután egy teljes hónapot töltött még a Temesközben, ami azt sejteti, hogy török hadakkal került szembe. Utóbb megtudjuk, hogy maga Bajezid szultán várta a magyar királyt és Keve közelében próbálta meg útját állni.¹⁴⁰ Valószínűleg ezért szerepel június 11-én a karán(sebes)i, 24-én a Krassó (Karas) folyó melletti¹⁴¹ és 28-án a gerebenci tábor királyi dátumhelyként. Június 25-én azonban az előhad már a Dunánál volt,¹⁴² hamarosan sikerült kierőszakolnia az átkelést is, és Zsigmond július 9-étől augusztus 6-áig a folyó túlsó oldalán, a „braničevói kerületben”, „a Moraván innen” keltezte okleveleit. A szultán, mindegyre kitérve az összecsapás elől, visszavonult. A magyar király egy darabig Ždrelo felé üldözte,¹⁴³ de hamarosan visszafordult, augusztus 9-e előtt átkelt Kevére és Temesváron (augusztus 13-16.) át visszatért Váradra (augusztus 21-24.).

A nagyszabású hadjárat nem hozta meg a várt eredményt, csak erkölcsi sikerrel járt. Győzelmet, ütközet híján, nem sikerült aratni, hódításról nem történik említés, de azt tapasztalni lehetett, hogy a nagyhatalmú szultán nem mer csatába szállni a keresztényekkel. Ez az udvart mérsékelte, de jóleső diadalérzéssel tölthette el, amelyet jól tükröznek azok az adománylevelek, amelyek azokban a napokban Szerbiában, majd itthon keltek. A török kérdést a várakozás ellenére nem sikerült megoldani, sőt, mint hamarosan kiderült, a veszély sem lett kisebb, de az ország azért, egyelőre, a pogányok méltó ellenfelének érezhette magát.

¹³⁵ Relator, máj. 3.: ZsO I. 2500.; „capitaneus generalis” jún. 24: uo. 2543.

¹³⁶ Birtokán, Kazán (Borsod m.) keltez, aug. 4.: ZsO I. 2583.

¹³⁷ Erdélyben, ZsO I. 2505.

¹³⁸ Zággrábban bíraskodik, máj. 12: ZsO I. 2514-2515.

¹³⁹ „in descensu nostro prope Ersomlio” – *Wenzel Gusztáv*: Magyar diplomacziái emlékek az Anjoukorból. I-III. k. Budapest, 1874-1876. (a továbbiakban: ADE) III. 710., v. ö. ZsO I. 2529.

¹⁴⁰ 1397: F X/2. 419.

¹⁴¹ „in descensu campestri regalis exercitus iuxta fluvium Crassow” ZsO I. 2543.

¹⁴² Sternbergi Albert oklevele „in metis Croatie (!) iuxta Danubium in exercitu” F X/2. 162., v. ö. ZsO I. 2544. Az oklevelet Bolko oppelni herceg és Stibor pecsétjével erősítette meg.

¹⁴³ „nobisque versus castrum Izdryl appellatum, intra ambitum dicti regni Rascie habitum, regno ulterius in eodem progredientibus” F X/2. 419.

FÜGGELÉK

Az 1389-1392 közötti évek török harcainak kronológiája

1389	július-augusztus körül	Horváti János Boszniából betör a macsói bánságba, de Garai Miklós macsói bán visszaveri.
	szeptember-november	Zsigmond a rigómezei ütközet hatására hadjáratot vezet Szerbiába. Lazarević István fejedelemtől ostrommal elfoglalja Čestin (november 8-án) és Borač várakat.
1390	eleje	Az első török-szerb betörések a macsói bánság, a Szerémség, Krassó és Temes megyék területére.
	május	Garai Miklós helyett Losonci István kerül a macsói bánság élére. (Júniusban?) a Száva menti Csütörtökhely környékén visszaver egy török-szerb betörést.
	július	Perényi Miklós szörényi bán és Sárói László temesi ispán a braničevói kerületben győzelmet arat a törökök és szerbek fölött.
	szeptember-november	Zsigmond hadat vezet Szerbiába a törökök és szerbek ellen. Ostrovica környékén táborozik.
	december	Miután a törökök (november végén?) elfoglalták Galambócot, Zsigmond eredménytelen kísérletet tesz a vár visszafoglalására.
	Az év folyamán (?)	Ütközet Nagyolasznál a benyomuló török-szerb seregekkel.
1391	szeptember 1-6.	Zsigmond Pozsegavárt tárgyal (fegyverszünetet köt?) Dabiša István bosnyák királlyal.
	szeptember-november	Török betörés a Szerémségbe. Szávaszentdemeter, Nagyolasz és Eng (Nagyeng) pusztulása. Zsigmond a támadók ellen vonul, és Nagyengnél döntetlen ütközetet vív velük. A Temesközbe benyomuló török-szerb hadakat Perényi Miklós bán Érsomlyó vidékén legyőzi.

1392	január-február	Nagy erejű török-szerb támadás a Temesközbe. Perényi Miklós lemond a szörényi báni méltóságról.
	március eleje	Zsigmond Bebek Imrét nevezi ki erdélyi vajdává, Gerebenci Szemerét szörényi bánná. Elrendeli a nemesség általános felkelését.
	április közepe	Zsigmond a lengyel határon találkozik Hedvig lengyel királynővel, és fegyverszünetet köt.
	május-június körül	Pusztító török betörés a Szerémségbe, valószínűleg a Temesközbe is.
	május-augusztus	Zsigmond – cseh és angol támogatással – nagyszabású hadjáratot vezet a törökök ellen. Júniusban a Temesközben, július folyamán a braničevói kerületben harcol az I. Bajezid szultán vezette török sereggel, és Ždrelóig nyomul előre. A szultán kitér az összecsapás elől.